

Amina Manzoor

Pandemier!

FRÅN SPANSKA SJUKAN

TILL COVID-19

fri tanke

Innehåll

Förord	9
Att navigera i en infodemi	13
<i>December 2019</i>	25
DEL I. INTE OM, UTAN NÄR	27
Virus och vårt skydd mot dem	33
Tidigare pandemier	45
Spanska sjukan	47
Asiaten och Hongkonginfluensan	51
Svininfluensan	53
Narkolepsiskandalen	59
<i>Januari 2020</i>	64
DEL 2. COVID-19	67
<i>Mars 2020</i>	79
Pandemi	81
Viruset	85
Smittvägar	93
Den osynliga smittan	103
Superspridare	109
Modellerna	117
Den andra vågen	121
Sjukdomen	125
Riskgrupper	129
Efter infektionen	134
Dödlighet	141
De långtidssjuka	149
<i>2 april 2020</i>	155

Barnen.....	157
<i>17 april 2020</i>	170
Åtgärderna.....	171
Testerna	173
Munskydden	178
Lockdown.....	195
DEL 3. ÄR BOTEN VÄRRE ÄN SOTEN?	201
När ingen strategi passar alla	207
<i>September 2020</i>	214
Det svenska »experimentet«.....	215
Ättestupan	220
Flockimmunitet	226
Varför drabbades Sverige hårdare än grannländerna?.....	234
Behandlingar.....	245
<i>December 2020</i>	252
Vaccinkapplöpningen	253
<i>Februari 2021</i>	285
En polariserad pandemi	291
Hur kommer pandemin att sluta?	305
Nästa pandemi.....	315
Efterord	323
Tack	327
Referenser	329
Register.....	375

Att navigera i en infodemi

UNDER ETT SJUKDOMSUTBROTT sprids inte bara smittan utan också information, rykten, myter och konspirationsteorier. WHO kallar detta för *infodemi*. Det är inget nytt och uppstår vid många sjukdomsutbrott. När den dödliga blödarfebern ebola spreds i Västafrika 2014 spreds samtidigt ett rykte att sjukdomen var ett påhitt. Sjuka sökte aldrig vård, vilket ledde till en ökad risk att dö och samtidigt också smitta andra i hemmet. Under zikautbrottet i Brasilien 2016 spreds ett rykte att det var insektsmedlet pyriproxifen som låg bakom de nyfödda barnens missbildade huvuden, något som tidigt dementerades av WHO och som senare studier också kunde avfärda. Även om det här fenomenet förekom tidigare har sociala medier gjort det möjligt att sprida myter, obekräftade uppgifter och konspirationsteorier snabbare än tidigare. För covid-19 skedde det blixtnabbt.

Redan innan utbrottet av covid-19 utvecklats till en pandemi hade infodemin tagit fart. Det här var den första pandemin när vi kunde följa siffror över smittade, intensivvårdade och döda i realtid. Alla med tillgång till excel kunde skapa egna grafer. Men att bara ha tillgång till siffror är inte samma sak som att tolka dem, något vi såg många exempel på under pandemin när självutnämnda experter självsäkert påstod något, som ofta visade sig vara fel. *Hobbyepidemiolog* var ett ord som började användas allt oftare under året om dessa tvärsäkra uttalanden från icke-experter, till vissas irritation.

Det fanns också gott om rena konspirationsteorier. Coronavirus cirkulerar hos fladdermöss och även det nya coronaviruset tros ha sitt ursprung hos fladdermöss. Bilder på kineser som åt fladdermussoppa spreds och påstods bevisa att utbrottet av covid-19 startade när en kvinna åt fladdermussoppa. Människor med asiatiskt ursprung vittnade om ökad rasism under 2020, särskilt i USA.

Microsoftgrundaren och filantropen Bill Gates är inte sällan en måltavla för rykten och konspirationsteorier. Under pandemin anklagades han för att på olika sätt vara ansvarig för utbrottet och bland annat vilja injicera oss med mikrochip med hjälp av ett vaccin. I Storbritannien fick ett rykte om att 5G försvagar immunförsvaret och att det nya coronaviruset spreds via 5G-nätet fäste och ett hundratal mobilmaster sattes i brand. Även politiker bidrog till infodemin. Till exempel föreslog USA:s dåvarande president Donald Trump att man kanske kunde döda viruset genom att injicera blekmedel, vilket ledde till flera förgiftningsfall i landet.

Något som också bidrog till infodemin var hur kunskapsläget växte och förändrades inför öppen ridå. Min dåvarande kollega, *Dagens Nyheters* vetenskapsredaktör Maria Gunther, beskrev det i en krönika som att vi befann oss i vetenskapens verkstad, snarare än i vetenskapens utställningshall där vi brukar befinna oss.

Uttrycken, som en gammal fysiklärare påminde mig om, kommer från den brittiske astrofysikern Arthur Eddington (född 1882, död 1944 och den som år 1919 bekräftade Albert Einsteins allmänna relativitetsteori). I utställningshallen finns det som är testat och klart, som nästan alla forskare är överens om, som att rena händer kan hejda spridning av sjukdomar, att vaccin skyddar mot mässling, smittkoppor och polio, och att mer

koldioxid i atmosfären håller kvar mer värme. I verkstaden, »i källaren i vetenskapens byggnad« som Eddington skriver i boken *The Expanding Universe*, »är ljuset svagt, och vi snubblar ibland. Omkring oss råder förvirring och en röra som ingen har haft tid att sopa undan«.

Det var särskilt rörigt i vetenskapens verkstad under pandemins första år. Forskare från alla möjliga forskningsfält lade annan forskning åt sidan för att ta reda på så mycket som möjligt om viruset, sjukdomar och eventuella behandlingar. Mer än 100 000 forskningsartiklar finns nu tillgängliga om viruset sars-cov-2 och sjukdomen. Covid-19 har på ett år blivit en av de mest studerade infektionssjukdomarna, och kunskapen om viruset och sjukdomen har växt enormt. Men ingen kan ha läst och ha koll på allt. Inte heller har alla dessa forskningsartiklar hållit måttet.

Forskare började dessutom att dela forskningsresultat på helt nya sätt. I vanliga fall kan det ta många månader innan nya forskningsresultat når andra forskargrupper eftersom studierna nagelfars av tidskrifternas granskare innan de publiceras. Under tiden hemlighåller forskarna ofta sina resultat. Nu skyndade tidskrifterna på gransknings- och publiceringsprocessen. Enligt en analys tog det i snitt sex dagar från att en studie om covid-19 skickades in till tidskriften till att den publicerades. Under ebolautbrottet i Västafrika, en annan kris som krävde snabb delning av forskningsresultat, var genomsnittet femton dagar. Detta kan sättas i relation till den genomsnittliga publiceringstiden för vanliga forskningsartiklar som är runt hundra dagar. Dessutom slopade tidskrifterna betalväggen för forskningsartiklar om covid-19, och gjorde dem tillgängliga även utan dyra prenumerationer.

Fördelen var att nya forskningsresultat om behandlingar, symtom eller mekanismer för svår sjukdom nådde ut mycket

snabbare till läkare, forskare och expertmyndigheter. Något som i sin tur hjälpte patienterna och räddade liv. Nackdelen var att den korta granskningsprocessen ledde till att en hel del undermålig forskning publicerades, alla fel hann inte upptäckas.

Forskningsresultat nådde även ut snabbare på ett mer ofiltreat sätt, utan att gå omvägen via tidskrifterna. En del forskare har sedan några år delat med sig av sina studier innan de är granskade och publicerade på så kallade preprintserverar med namnen *BioRxiv* och *MedRxiv* (uttalas *bioarchive* och *medarchive*). Man kan säga att det är ett slags utkast av studien som finns där. Under pandemin började dessa preprintserverar användas flitigt.

Det positiva var att nya studier blev tillgängliga och att forskare hade möjlighet att dela viktiga forskningsresultat med andra forskare före publicering, vilket var viktigt för den vetenskapliga diskussionen. Ingen tid fick gå förlorad i väntan på publicering. Det negativa var att studierna ofta hamnade rakt i händerna på journalister eller allmänhet, varav många saknade kunskap att tolka dem, bedöma kvaliteten eller sätta dem i rätt sammanhang. Många studier höll inte måttet och skulle därför aldrig publiceras, men kunde trots det ändå spridas och bli uppmärksammade. En preprintstudie påstod till exempel att det fanns likheter mellan det nya coronaviruset och hiv-viruset. Studien drogs tillbaka från preprintservern men hann spridas i sociala medier.

Etablerade medier bidrog också till infodemin. De senaste decennierna har de flesta mediers vetenskapsredaktioner decimerats, och somliga saknar numera helt vetenskapsjournalister. Eftersom pandemin drabbade hela samhället ställde redaktionerna om och journalister som kanske tidigare bevakat politik, sport eller ekonomi fick plötsligt börja rapportera om covid-19 och ställdes inför begrepp som *R-tal*, *importsmitta* och *T-celler*.